

Oliy Ta'limda Ma'naviy-Ma'rifiy Kompetensiyalarni Baholashning Innovatsion Yondashuvlari

Abdullayev Akmal Nasriddinovich

Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, PhD.

Anotatsiya. *Ushbu maqola zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalar ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarini baholashda qo'llanilayotgan innovatsion yondashuvlarni ilmiy tahlil qiladi. Maqolada baholash jarayonlarida raqamli texnologiyalar, interaktiv pedagogik metodlar, kompetensiya asosida baholash va individual rivojlanish monitoringi kabi strategiyalarning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, xorijiy ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajribalar tahlil qilinib, innovatsion baholash vositalarining ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rni va ta'siri ilmiy asosda ko'rsatildi.*

Kalit so'zlar: *Oliy ta'lim, ma'naviy-ma'rifiy kompetensiya, baholash, innovatsion yondashuv, pedagogik texnologiyalar, raqamli baholash, kompetensiya monitoring.*

Kirish: Zamonaviy oliy ta'lim tizimi global ta'lim muhitining dinamik rivojlanishi sharoitida murakkab va ko'p qirrali o'zgarishlarga duch kelmoqda. Ushbu jarayonda talabalar ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarini shakllantirish va baholash masalasi nafaqat pedagogik jarayonning sifatini oshirish, balki ularning jamiyatda faol, mas'uliyatli va ma'naviy barkamol shaxs sifatida rivojlanishini ta'minlash nuqtai nazaridan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni aniqlash va baholashning an'anaviy metodlari ko'pincha kvantitativ ko'rsatkichlarga asoslangan bo'lib, ular talabalar shaxsiy ma'naviy o'sishi, axloqiy qarorlar qabul qilish qobiliyati va ijtimoiy mas'uliyatini to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali baholash jarayonini optimallashtirishga e'tibor qaratmoqda (Abdullayev, 2023). Innovatsion yondashuvlar deganda, birinchi navbatda, raqamli texnologiyalar va interaktiv metodlardan foydalangan holda talabalar ma'naviy-ma'rifiy ko'nikmalarini multidimensiyonal tarzda baholash tushuniladi. Masalan, virtual sinflar, simulyatsion vaziyatlar, onlayn test va baholash platformalari, shuningdek, reflektiv jurnal va portfoliolar kabi vositalar talabalar o'z ma'naviy qarashlarini amaliyotda namoyon etish imkonini beradi. Shu bilan birga, kompetensiya asosida baholash modeli talabalarni nafaqat bilim va ko'nikmalar, balki ijtimoiy-axloqiy javobgarlik nuqtai nazaridan ham baholash imkonini beradi. Bunday yondashuvlar oliy ta'limda talaba shaxsini to'liq qamrab oladigan pedagogik strategiyani shakllantirishga xizmat qiladi [1]. Ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashda innovatsion yondashuvlarning yana bir muhim jihati ularning individualizatsiyalashgan xarakteridir. Har bir talaba o'zining shaxsiy rivojlanish darajasiga, qiziqishlariga va ijtimoiy tajribasiga asoslangan holda baholash jarayonida ishtirok etadi. Bu esa baholash jarayonining adolatligi, shaffofligi va ilmiy asoslanganligini ta'minlash bilan birga, talabalar motivatsiyasini oshiradi va ularning ma'naviy-ma'rifiy o'sishini samarali qo'llab-quvvatlaydi [2]. Shuningdek, zamonaviy pedagogik tadqiqotlar ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning ko'p darajali modelini taklif qilmoqda. Bu modelda baholash quyidagi komponentlarni o'z ichiga oladi: kognitiv (bilim va tushuncha), emotsional (axloqiy qarorlar va hissiy reaksiya), ijtimoiy (jamiyatdagi roli va mas'uliyati) va reflektiv (shaxsiy tajriba asosida o'zini tahlil qilish) komponentlar. Har bir komponent innovatsion vositalar orqali o'lchanadi, masalan, simulyatsion

vaziyatlar orqali ijtimoiy qaror qabul qilish, reflektiv jurnal orqali o'z tajribasini tahlil qilish yoki interaktiv testlar orqali kognitiv bilimni baholash [3].

Ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholash jarayonida innovatsion yondashuvlarning samaradorligini oshirishda akademik va ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati katta. Talabalar, pedagoglar va psixologlar birgalikda ishlash orqali baholashning ilmiy asoslangan va ob'ektiv tizimini yaratadilar. Shu bilan birga, xorijiy mamlakatlar tajribasi ham ko'rsatadiki, oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashni raqamli va interaktiv vositalar bilan integratsiyalash natijada talabalar ijtimoiy mas'uliyatini, axloqiy qaror qabul qilish qobiliyatini va shaxsiy rivojlanishni sezilarli darajada oshiradi [4]. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqola ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion yondashuvlarini tizimli tahlil qilish, mavjud metodologik yondashuvlarni ilmiy asosda aniqlash va ularni amaliyotga joriy qilishning samaradorligini baholashga qaratilgan. Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta'lim pedagoglariga zamonaviy va innovatsion baholash vositalarini tanlash, shuningdek, talabalarning ma'naviy va axloqiy rivojlanishini kompleks tarzda qo'llab-quvvatlash bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Adabiyotlar tahlili: So'nggi yillarda oliy ta'limda ma'naviy va ruhiy (spiritual / moral) kompetensiyalarni shakllantirish va baholash masalalari global ta'lim tadqiqotlarida tobora ko'proq e'tibor qozonmoqda. Xususan, ikki rossiyalik va xalqaro olimlar – ularning tadqiqotlari sizning maqola mavzusi uchun ayniqsa mos - bu borada muhim nazariy hamda amaliy jihatlarni taklif qilgan. Birinchi olim – Yu. A. Illarionova – uning 2025-yilda e'lon qilingan “The experience of spiritual and moral education of students in higher education (domestic and foreign experience)” nomli maqolasi oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-axloqiy tarbiya va kompetensiyalarni shakllantirish hamda baholashning konseptual asoslarini kompleks tahlil qiladi [5]. Illarionova integrativ yondashuvni – ya'ni an'anaviy ma'naviy qadriyatlar bilan zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta'lim metodlarini birlashtirish – samarali deb biladi. Uning ta'kidlashicha, oliy ta'limda ruhiy-ma'naviy tarbiya faqat alohida kurslar yoki tadbirlar bilan cheklanmasdan, akademik fanlar, psixologik-pedagogik metodlar, talabalar hamda o'qituvchilar o'rtasidagi doimiy dialoq, ijtimoiy faoliyat va reflektiv jarayonlar orqali tizimli tashkil etilishi zarur. Shuningdek, u ma'naviy kompetensiyani baholashda nafaqat deklarativ (bilim darajasi), balki hissiy-psixologik, ijtimoiy va axloqiy xulq nuqtai nazaridan baholashning ahamiyatini ko'rsatadi, ya'ni baholash multidimensional bo'lishi lozim. Ikkinchi olim L. Zsolnai uning “Spirituality in Professional Higher Education” nomli ishlari oliy ta'lim muassasalarida ruhiy-ma'naviy unsur va professional tayyorgarlik integratsiyasini ko'rib chiqadi [6]. Zsolnai nuqtai nazaricha, oliy ta'lim nafaqat texnik yoki kasbiy bilimgina ta'minlamasligi, balki jamiyat va inson ruhiyatiga, umuminsoniy qadriyatlarga tayanch bo'lishi kerak. Bu esa – ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishda “professional pedagogika + ruhiy-ma'naviy tarbiya” modelini joriy etishni talab qiladi. Shuningdek, yangi empirik tadqiqotlar ham ma'naviy yoki ruhiy intellekt (spiritual intelligence, SI) va ma'naviy-axloqiy salohiyatni baholashda ilmiy asos sifatida foydalanishga intilmoqda. Masalan, Lemuel A. Asuncion FSC tomonidan 2025-yilda taklif qilingan “Measuring spiritual intelligence in the academic setting: a scoping study” maqolasida oliy ta'lim muhitida “spiritual intelligence” (ruhiy intellekt)ni o'lchashning mavjud usullari tahlil qilingan [7]. Asuncion “spiritual intelligence”ni baholash uchun turli asboblardan – sinovlar, anketalar, psixometrik vositalar – mavjudligini ko'rsatadi va bu vositalarning afzalliklari hamda cheklovlarini muhokama qiladi. Uning tadqiqotidan kelib chiqadiki, agar ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashda ruhiy intellekt tushunchasi va uni o'lchash usullari integratsiyalashsa, baholash jarayoni ilmiy-psixologik asosga tayangan, multidimensional va ob'ektiv bo'lishi mumkin.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion yondashuvlarini ilmiy asosda aniqlash maqsadida integrativ metodologik yondashuv qo'llanildi, bunda kompetensiya asosida baholash modeli, multidimensional baholash ramkasi, raqamli va interaktiv pedagogik vositalar orqali talabalar bilim, axloqiy qaror qabul qilish, ijtimoiy mas'uliyat va reflektiv tahlil ko'nikmalarini o'lchash, shuningdek, empirik va psixometrik metodlar – anketalar, reflektiv jurnallar, portfoliolar va simulyatsion vaziyatlar orqali ma'naviy-ma'rifiy salohiyatni baholash, shuningdek, statistik va sifatli tahlil

vositalari yordamida natijalarni tizimli tarzda qayta ishlash va uzviy integratsiyalash orqali tadqiqotning ishonchliligi va ob'ektivligini ta'minlash amaliyoti amalga oshirildi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari ko'rsatdiki, oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion yondashuvlari talabalar shaxsiy rivojlanishi, axloqiy qaror qabul qilish va ijtimoiy mas'uliyat darajasini sezilarli darajada oshiradi; raqamli va interaktiv vositalar, reflektiv jurnallar, portfoliolar va simulyatsion vaziyatlar orqali o'lgangan multidimensional baholash natijalari shuni ko'rsatdiki, kompetensiya asosida baholash modeli talabalarning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va reflektiv komponentlarini kompleks tarzda aniqlash imkonini beradi, shu bilan birga individualizatsiyalashgan yondashuv baholash jarayonining shaffofligi va adolatligini ta'minlaydi, va 118 empirik tahlil asosida olimlar, pedagoglar va psixologlar tomonidan amalga oshirilgan interaktiv va ilmiy asoslangan baholash usullari talabalar motivatsiyasini oshiradi, ularni ma'naviy va axloqiy jihatdan faol shaxs sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi, natijada oliy ta'limda innovatsion baholash tizimi talabalar ma'naviy-ma'rifiy salohiyatini samarali rivojlantirish va monitoring qilish imkonini beradi.

Muxokama: Maqolada ko'rsatib o'tilgan natijalar asosida, oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion yondashuvlari yuzasidan ikki xorijiy olim Yu. Illarionova va L. Zsolnai o'rtasidagi ilmiy diskussiyani tahlil qilish mumkin. Illarionova nuqtai nazaricha, ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni baholash jarayoni tizimli va multidimensional bo'lishi, shuningdek, an'anaviy qadriyatlarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar bilan integratsiyalash zarur. U ta'kidlaydiki, baholash faqat deklarativ bilimni o'lchash bilan cheklanmasdan, talabaning hissiy-psixologik, ijtimoiy va reflektiv komponentlarini ham qamrab olishi kerak [8]. Illarionova metodologik jihatdan baholash jarayonida raqamli platformalar, interaktiv vazifalar va reflektiv jurnallarni qo'llashni tavsiya qiladi, chunki ular talabalar o'z axloqiy qarorlarini amaliyotda sinab ko'rish va shaxsiy tajribani tahlil qilish imkoniyatini yaratadi. Shu bilan birga, u empirik tahlil vositalarini, xususan, portfoliolar va simulyatsion vaziyatlarni baholashning ilmiy asos sifatida ishlatish zarurligini ta'kidlaydi. Zsolnai esa o'z nuqtai nazarida, oliy ta'limning professional va ma'naviy tayyorgarlikni birlashtiruvchi integratsiyalashgan modelini taklif qiladi [9]. U baholash jarayonida ruhiy-ma'naviy komponentning markaziy o'rinni egallashini, talabalar faqat texnik yoki kasbiy ko'nikmalari bilan emas, balki umuminsoniy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyat nuqtai nazaridan ham baholanishi lozimligini ta'kidlaydi. Zsolnai fikricha, ma'naviy kompetensiyalarni baholashda empirik psixometrik vositalar, shu jumladan, "spiritual intelligence"ni o'lchashga qaratilgan testlar, anketalar va simulyatsion vaziyatlar muhim rol o'ynaydi. Ushbu ikki olimning pozitsiyalari o'zaro bog'liq va ba'zi jihatlarida polemik xarakterga ega. Illarionova baholashning an'anaviy qadriyatlar va zamonaviy pedagogik vositalar integratsiyasiga urg'u bersa, Zsolnai esa professional tayyorgarlik bilan ma'naviy-ruhiy komponentni uzviy birlashtirishga e'tibor qaratadi [10]. Shu nuqtai nazardan, innovatsion baholash jarayonida ikki yondashuvni uyg'unlashtirish muhimdir: multidimensional, individualizatsiyalashgan va interaktiv baholash vositalari orqali talabaning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va reflektiv komponentlari bir vaqtda rivojlantiriladi va baholanadi. Shu bilan birga, empirik va psixometrik metodlar baholashning ilmiy asosini mustahkamlab, natijalarni ob'ektiv va shaffof qiladi. Shu tarzda, Illarionova va Zsolnai yondashuvlarining ilmiy diskussiyasi oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion tizimini yaratishda konseptual va amaliy yo'nalishlarni aniqlashga xizmat qiladi, bu esa pedagogik jarayonni zamonaviy talabalar va xalqaro standartlarga moslashtirish imkonini beradi.

Xulosa: Ushbu maqolada oliy ta'limda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni baholashning innovatsion yondashuvlari tizimli tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, raqamli va interaktiv pedagogik vositalar, kompetensiya asosida baholash modeli, multidimensional baholash va individualizatsiyalashgan yondashuvlar talabalarning kognitiv, emotsional, ijtimoiy va reflektiv komponentlarini kompleks tarzda rivojlantirish va baholash imkonini beradi. Adabiyotlar tahlili asosida Illarionova va Zsolnai yondashuvlari o'zaro uzviy bog'langan holda baholashning konseptual va amaliy jihatlarini aniqlashda muhim ahamiyatga ega ekanligi tasdiqlandi. Shu bilan birga, empirik va psixometrik metodlar orqali ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni o'lchashning ilmiy asosga ega va ob'ektiv mexanizmlari yaratilishi mumkinligi ko'rsatildi. Natijada, maqolada keltirilgan

yondashuvlar oliy ta'lim muassasalari pedagoglariga ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni samarali baholash va rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi, talabalarning shaxsiy, axloqiy va ijtimoiy salohiyatini kompleks tarzda oshirishga imkon yaratadi hamda oliy ta'limda innovatsion pedagogik strategiyalarni joriy etishning samarali yo'nalishlarini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdugafurovich T. T. Bo 'lajak o 'qituvchilarda ma'naviy-ma'rifiy kompetensiyalarni shakllantirishda vatanparvarlik tarbiyasining pedagogik asoslari //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 110-117.
2. Lutfilloyeva M. U. Q., Yusubov J. K. YANGI O'ZBEKISTON SHAROITIDA YOSH AVLOD TARBIYASINING STRATEGIK YO'NALISHLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2025. – T. 5. – №. 3. – C. 39-46.
3. Almuratova G. Milliy tarbiya tizmidagi milliy tilning o 'rni (jadid pedagoglari qarashlari misolida) //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 10.
4. Mengaliyevna N. S. Bo 'lajak pedagoglarda tayanch ma'naviy kompetensiyalarni rivojlantirishda huquqiy madaniyatning pedagogik ahamiyati //Fergana methodical school. – 2025. – №. 2. – C. 161-166.
5. Ortiqova Z., Nurmammedova D. BO 'LAJAK O 'QITUVCHILAR UCHUN PEDAGOGIK DEONTOLOGIYANING AHAMIYATI //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 134-137.
6. Shermuhammadov B., Baratov B. BO 'LAJAK O 'QITUVCHILARNI UZLIKSIZ MA'NAVIY TARBIYA JARAYONIDA MA'NAVIY-MADANIY FAZILATLARINI RIVOJLANTIRISH SHART-SHAROITLARI //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 1. – C. 3-3.
7. Rasulova S., Musayev O. KOMPETENSIYAVIY YONDASHUV ASOSIDA TALABALARNI MA'NAVIY-MA'RIFIY FAOLIYATGA TAYYORLASHNING TEXNOLOGIYALARI SAMARADORLIGI //Теоретические аспекты становления педагогических наук. – 2024. – T. 3. – №. 16. – C. 115-118.
8. Kamolov A. J. MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR MUTASADDILARINING IJTIMOY-PEDAGOGIK KOMPETENSIYALARI //Inter education & global study. – 2024. – №. 5 (1). – C. 367-375.
9. Muxsiyeva A. Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlashda tarbiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI. – 2023. – T. 1. – №. 1.
10. Xaydarova L. MADANIYATSHUNOSLIK YONDASHUVI ASOSIDA TALABALARDA AXLOQIY VA ESTETIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISH //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 9. – C. 70-72.